

جایگاه و روش‌های جبران خسارت معنوی در حقوق مصر

حسن اژدری^۱، نجادعلی الماسی^{۲*}، ایرج پور عرفان^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۱/۱۰ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۲/۰۶

صفحات ۱ تا ۲۶

چکیده

تا مدت‌ها خسارت معنوی قابل تقویم به پول نبود. از نظر اخلاقی نیز زنده بود که خسارت معنوی با پول جبران شود. به همین جهت غرامت نمی‌توانست ضرر را از بین ببرد. البته هم اکنون نیز از لحاظ فنی تقویم غرامت امری فوق‌العاده دقیق و دشوار است. اما با تکامل روزافزون مفهوم مسئولیت مدنی این اصل پذیرفته شد که هدف از مسئولیت مدنی این است که حتی‌الامکان، معادل ضرر به دست بیاید و به این صورت جبران شود. و با اینکه جبران ضرر معنوی منحصر به پرداخت پول نیست اما در جبران مالی خسارت معنوی با این که ضرر از بین نمی‌رود اما تسکینی برای زیان‌دیده است. تقویت چنین دیدگاه‌های باعث شده خسارت معنوی در نظام حقوقی بسیاری از کشورها پذیرفته شود. در تحقیق حاضر سعی شده است خسارت معنوی در قانون مدنی مصر به عنوان یکی از قوانین مهم در این زمینه تبیین و تحلیل شود. موضوع مهمی که در این تحقیق مورد بررسی قرار گرفته جایگاه و روش‌های جبران معنوی در حقوق مصر است. نتایج تحقیق حاکیست در نظام حقوقی مصر خسارت معنوی پذیرفته شده است. در واقع، در قانون مدنی مصر خسارت معنوی بیشتر توجه قرار گرفته و همانند خسارت مادی رفته رفته در رویه قضایی این کشور پذیرفته شده است. همچنین در حقوق مصر عمدتاً جبران مادی و پرداخت نقدی به عنوان شیوه جبران خسارت معنوی در نظر گرفته شده است و فقط با درخواست زیان‌دیده و حکم دادگاه به صورت جبران عینی انجام می‌شود. علاوه بر این، حقوق مصر درباره تعیین میزان خسارت اختیارات وسیعی به قاضی داده است. تفاوتی برای اموال مثلی و قیمی و آنجا که قیمت بالا یا پایین رفته، وجود ندارد و ملاک آن را روز صدور حکم قرار داده و درباره ملاک مکان مطلبی به صراحت ذکر نشده است. در این تحقیق از روش تحلیلی توصیفی استفاده شده است.

واژگان کلیدی: خسارت معنوی، اعاده حیثیت، غرامت، حقوق مصر.

^۱ دانشجوی دکتری تخصصی، گروه حقوق، واحد امارات، دانشگاه آزاد اسلامی، دبی، امارات متحده عربی

^۲ استاد دانشگاه تهران نویسنده مسئول، ایمیل: Almasi.nejadali@gmail.com

^۳ استادیار، گروه حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران

۱- مقدمه

تحقیق حاضر درصدد بررسی جایگاه و روش‌های جبران خسارت معنوی در حقوق مصر است. خسارت معنوی از ویژگی خاص خود برخوردار است به نحوی که علاوه بر دشوار بودن ارزیابی مالی آن، دارای چنان تنوع و تکثری است که نیازمند مطالعه و تحقیق گسترده است. به طور کلی خسارت معنوی زیانی است که به آزادی و حیثیت افراد و اعتبار اشخاص یا احساسات و عواطف خانوادگی، مذهبی، ملی یا بعد غیرمالی آفریده فکری، هنری، علمی و صنعتی وارد می‌شود یا درد و رنجی است که در نتیجه از دست دادن سلامتی جسمی پدید می‌آید یا ناراحتی روانی است که در زیان‌دیده به جهت کریه شدن چهره او از حادثه‌ای یا از دست دادن عزیزی یا ملاحظه درد و رنجش بوجود می‌آید. السنهوری، حقوقدان برجسته مصری چهار حالت برای خسارت معنوی تصویر کرده است و مدعی است که هر زیان به منافع و مصالح غیرمالی به یکی از حالات و صور زیر بازگشت می‌کند. ۱- آسیبی که به جسم می‌رسد، توضیح اینکه جراحات و نقص عضوهای بدنی گاه موجب برخی ضررهای معنوی نظیر اندوه روانی و زشتی چهره خواهد بود. ۲- آسیب به شرف، آبرو و اعتبار مثل قذف، سب و هتک حیثیت. ۳- آسیب‌های عاطفی و مربوط به شعور و احساس همانند ربودن و جداسازی کودک از دامان پر مهر مادر به شمار می‌آیند زیرا در سایه‌ی چنین عواملی حزن و اندوه در شخص پدید می‌آید. هر عملی که مایه‌ی زیان به معتقدات دینی و احساسات معنوی باشد ملحق به عوامل پیشین است و در نتیجه خسارت معنوی به عاطفه و احساس محسوب می‌شود. ۴- آسیب‌های معنوی که صرفاً در اثر تجاوز به حقوق مسلم افراد حاصل می‌شود. مثلاً هرگاه کسی، به رغم ممانعت مالک، وارد ملک دیگری شود، مالک می‌تواند به خاطر تجاوز به حق خویش از او خسارت معنوی مطالبه نماید حتی اگر هیچگونه زیان مادی نیز ندیده باشد (سنهوری، ۱۹۵۴ م، ۸۶۴ و ۸۶۵). سوال اساسی که در این زمینه مطرح است این است که خسارت معنوی در حقوق مصر چه جایگاهی

جایگاه و روش‌های جبران خسارت معنوی در حقوق مصر.....۳

داشته و شیوه‌های جبران خسارت معنوی در نظام حقوقی این کشور به چه صورت است؟ فرضیه تحقیق نیز به این شکل قابل طرح است که در نظام حقوقی مصر خسارت معنوی پذیرفته شده است و جبران مادی مهمترین شیوه جبران خسارت معنوی عنوان شده است. تحقیق حاضر تلاش می‌کند با استفاده از روش توصیفی تحلیلی و مطالعه کتابخانه‌ای به بررسی سوال و فرضیه مورد اشاره بپردازد. در همین راستا ابتدا مفهوم و ماهیت خسارت معنوی در حقوق مصر تبیین شده، سپس جایگاه خسارت معنوی در حقوق این کشور و شیوه‌های جبران خسارت معنوی مورد بررسی قرار گرفته است.

۲- مفهوم و جایگاه خسارت معنوی در حقوق مصر

کلمه‌ی خسارت از لغات زبان عربی است که در زبان فارسی نیز استعمال می‌گردد و در فرهنگ‌های لغت مختلف برای این کلمه معانی مشابه و احياناً مختلفی ذکر گردیده است: چنانکه کلمه خسارت در «المعجم الوسیط» به معنی «زیان کردن در تجارت» معنی نموده‌اند و مولف المنجد ضرر را به معنای ضد نفع، شدت ضیق، سوء حال و نقص شیء دانسته است (معلوف، ۱۹۷۳، م ۴۴۷) مولف قاموس المحيط و قابوس الوسیط آن را به معنای ضد نفع، شدت، سوء حال، نقص در اموال و انفس دانسته است. مال و جاه و ضرراً (وزن فَعَلَ) پیوسته مقابل نفع بکار رفته است (راغب الاصفهانی، ۱۴۰۴، ق، ۲۹۳).

۲-۱-۱- مفهوم خسارت معنوی

در حقوق مصر تعریفی از ضرر معنوی ارائه نشده است. از دیدگاه السنهوری، حقوقدان شهیر مصری منظور از ضرر «اخلال به حق یا نفع مالی غیر» است (السنهوری، ۱۳۸۴، ۸۵۴). در تعریف السنهوری البته ضرر معنوی نادیده انگاشته شده و صرفاً به ضرر مادی اشاره شده است. در ماده ۱۷۰ قانونی مدنی مصر از خسارت

۴.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال دوازدهم، شماره چهل و سوم، بهار ۱۳۹۸

معنوی به «ضرر ادبی» تعبیر شده است. به عقیده السنهوری خسارت معنوی که از آن به ضرر ادبی یاد می‌کند وارد شدن ضرر به شرف و اعتبار و عرض و نیز به عاطفه و دل رحمی و شعور است (السنهوری، ۱۹۵۴ م، ج ۱، ۶۸۱). احمد ادیس نیز زیان معنوی را چنین تعریف می‌کند: «زیان معنوی (یا ادبی) زیانی است که بر شعور، احساسات، آبرو، شخصیت و اعتبار انسان مترتب می‌شود (احمد، ۱۳۷۲، ۳۱۶) برخی دیگر از حقوقدانان مصری، ضرر معنوی را به این صورت تعریف کرده‌اند: «ضرر لایمس الذمه الملیه بل یصیب الشخص فی شرفه او فی سمعته او فی سمعته او مرکزہ الاجتماعی» (کرم، ۱۹۸۷ م، ۳۰۶) «ضرری که موجب لطمه به امور مالی شخص نمی‌شود بلکه ضرری که اصابت می‌کند به شرافت و اعتبار و خوشنامی (سمعه) شخص یا به شخصیت و موقعیت اجتماعی شخص آسیب می‌رساند، ضرر معنوی نامیده می‌شود.»

در قانون مدنی مصر جبران ضرر معنوی لازم دانسته شده است. ماده ۲۲۲ را همان قانون مذکور داشته: جبران خسارت ضرر معنوی را نیز شامل می‌شود ولی انتقال این حق به غیر زیان‌دیده جز در صورت تعیین آن به موجب قرارداد یا مطالبه زیان‌دیده از دادگاه امکان‌پذیر نمی‌باشد. در هر صورت حکم به جبران خسارات ناشی از اندوه فوت مصدوم تنها در حق زن و شهر و خویشاوندان نسبی تا درجه دوم امکان‌پذیر است (السنهوری، ۱۹۵۴ م، ج ۱، ۱۰۵). در رای دیوان تمیز مصر به شماره ۵۲۶ و ۹۹ در سال ۲۰۰۰ میلادی این مطلب به صراحت ذکر شده است که علاوه بر ضرر مادی؛ اگر ضرر معنوی نیز وارد شده باشد جبران شامل هر دو ضرر خواهد بود.

۲-۱-۲- جایگاه خسارت معنوی در حقوق مصر

برخی جبران مالی خسارت معنوی را براساس قواعد عمومی مسئولیت مدنی غیرممکن می‌دانند. به تعبیر دیگر، از آنجایی که زیان معنوی فاقد جنبه مادی است، قاضی نمی‌تواند میزان آن را دقیقاً تعیین کرده و خطاکار را به جبران آن محکوم کند. بنابراین، او مجبور است میزان ضرر را با درجه تقصیر زیانکار مقایسه کند. بدیهی است خطا، هر چه سنگین‌تر باشد، حکم به خسارت نیز بیشتر می‌شود و در حقیقت مبلغ

جایگاه و روش‌های جبران خسارت معنوی در حقوق مصر..... ۵

پرداختی به جای اینکه جبران ضرر باشد، جریمه و کیفر است و این مطلبی است که با مقصد قواعد عمومی مسئولیت مدنی و انفکاک آن از مسئولیت کیفری سازگار نیست (سعید، ۱۹۸۵ م، ۶۷). برخی در تبیین دلیل نظری منکرین نوشته‌اند: «چون خسارت معنوی قابل تقویم به پول نیست، لذا پرداخت غرامت نمی‌تواند ضرر را از بین ببرد (لوراسا، ۱۳۷۵، ۱۰۷).

بعضی نظر به عدم مماثلت بین ضرر و چیزی که برای جبران آن داده می‌شود، جبران مالی آن را محال تلقی کرده‌اند چون به رغم این دسته از حقوقدانان با ایراد خسارت معنوی ضرورتاً هیچگونه ضرر مادی به زیان‌دیده وارد نشده که با مال جبران شود و اصولاً به همین جهت ضرر مادی را ضرر مالی و ضرر معنوی را ضرر غیرمالی نامیده‌اند. برخی نوشته‌اند: «خسارت معنوی را نمی‌توان با پول ارزیابی کرد حتی اگر مبلغی پول در عرض درد و رنج یا اندوه و یا از بین رفتن زیبایی به زیان‌دیده پرداخت شود این مبلغ درد را مرتفع نمی‌سازد و حزن را از بین نمی‌برد و زیبایی از بین رفته را باز نمی‌گرداند» (stark Doge، ۲۰۰۶، ۵۷) در همین حال، بسیاری از حقوقدانان استدلال مخالفین جبران مالی خسارت معنوی را چندان مستحکم نیافته‌اند لذا جبران زیان معنوی را در صورتی که ارکان مسئولیت مدنی و شرایط مطالبه در آن تمام باشد ممکن و میسر دانسته‌اند (سنهوری، ۱۹۵۴ م، ج ۱، ۸۶۷). زیرا آن‌ها تصور کردند هدف از جبران بازگرداندن زیان‌دیده به حالت و وضع سابق است، در حالی که با چنین تلقی‌ای از جبران چه بسا برخی از خسارت‌های مادی نیز قابل جبران نیستند. در حقوق بسیاری از کشورها از جمله فرانسه خسارت معنوی پذیرفته شده است. در حقوق فرانسه علاوه بر مواد ۱۳۸۲ و ۱۳۸۳ که به طور کلی شامل خسارات معنوی هستند، تبصره ۲ ماده ۳ قانون آئین دادرسی کیفری فرانسه نیز مقرر می‌دارد: «دعوی مدنی که در مورد خسارات مادی قابل پذیرش است، نسبت به خسارات جسمی و معنوی که از فعل موضوع دعوا ناشی شده‌اند نیز قابل پذیرش است» (jourdain، ۱۹۸۸، ۹).

۶.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال دوازدهم، شماره چهل و سوم، بهار ۱۳۹۸

حقوق مدنی مصر در بسیاری موارد متأثر از حقوق مدنی فرانسه است. حقوق قدیم فرانسه به تصور اینکه قانون روم تنها جبران خسارت معنوی در مسئولیت مدنی خارج از قرارداد را پذیرفته است فقط جبران آن را در مسئولیت مدنی خارج از قرارداد به رسمیت شناخته است (سنهوری، ۱۹۵۴ م، ج ۱، ۸۶۶-۸۶۵). در حقوق جدید فرانسه متن خاص و صریحی در جبران خسارت معنوی به مال وجود ندارد (لوراسا، پیشین ص ۶۲). با وجود این دادگاه‌های فرانسه از قدیم‌الایام به جبران مالی آن التزام داشته و احکام زیادی صادر کردند. رویه‌ی قضایی در جبران خسارت معنوی تردید به خود راه نداده و از سال ۱۸۳۳ جبران مالی آن را پذیرفته است (سنهوری، همان، ۸۶۶). البته این رویه اولاً مبالغ خسارت معنوی را کمتر از خسارت مادی تعیین کرده، ثانیاً تعداد اشخاصی را که اجازه اقامه دعوی دارند محدود دانسته است (لوراسا، پیشین ص ۶۳). برخی از نویسندگان حقوقی در این زمینه نوشته‌اند: «در فرانسه اولین بار در شورای دولتی در سال ۱۹۳۴ در یکی از آرای خود به خانمی که صورتش در اثر حادثه‌ای در آزمایشگاه مجروح شده و زیبایی اولیه‌ی خود را از دست داده بود حق داده است که علاوه بر خسارت مادی، خسارت معنوی را نیز مطالبه کند (ابوالحمد ۱۳۴۹، ۹).

برخی از نویسندگان اذعان دارند که خسارت‌های معنوی قابل جبران با پول نمی‌باشد، چنین خساراتی نه تنها یک محرومیت نابجا، بلکه یک مجازات خودسرانه می‌باشد. گفته می‌شود که چون گذشته غیرقابل برگشت است و برگرداندن اوضاع به وضعیت سابق غیرممکن است، لذا آسیب باید جبران شود و میزان خسارت تعیین شود (Gorun، ۲۰۱۴، ۹۸). در طی سال‌های ۱۹۵۲ - ۱۹۷۰، بخش قضایی هیچگونه تغییراتی در خصوص عدم پرداخت خسارت مالی برای جبران خسارت‌های معنوی نداشته است (Supreme Law Court، ۱۹۵۳، ۹۲) در این راستا، دیوان عالی کشور فرانسه در خصوص خسارت‌های معنوی حکمی صادر کرد که نشان می‌داد قربانی جنایت مشمول خسارت غیرمادی ناشی از آسیب می‌باشد و در اثر انجام اعمال غیرقانونی، آسیب وارده تبعات جسمی و روانی نامطلوب به دنبال دارد. بستری شدن در

جایگاه و روش‌های جبران خسارت معنوی در حقوق مصر.....۷

بیمارستان، آگاهی نسبت به بیماری، درد و رنج ناشی از محرومیت مادام‌العمر از زندگی عادی، بیانگر غم و اندوهی است که دلالت بر جبران خسارات معنوی دارد. پرداخت خسارات معنوی برای خسارت‌های فیزیکی و روانی ناشی از جرائم، به غیر از مواردی که مستقیماً برخلاف شرایط زندگی و سلامتی فرد است ولیکن تأثیرگذار بر فرد می‌باشد مانند حبس و شکنجه غیرقانونی، اخاذی، تجاوز، ضرب و شتم، دستگیری غیرقانونی و بازرسی توهین آمیز، رفتار خشن به طور کلی مورد تأیید است، اگرچه نظراتی برخلاف این امر وجود دارد؛ زمانی که جرم و جنایت خطرناک و نه پیامد آن وجود دارد، خسارت‌هایی ایجاد می‌کند که در درجه اول تأثیرگذار بر ارزش‌های اجتماعی، اقتدار ملی، عدالت و جامعه است و در وهله بعدی بر فرد تأثیرگذار است. فقه، حامی این نظریه است که خسارات ناشی از جرائم خطرناک می‌تواند جبران شود که در وهله اول از سایر ارزش‌های اجتماعی و درجه دوم از شخص متحمل آسیب جسمی یا روانی، حمایت می‌کند. آسیب محرومیت که در قانون ایتالیا به "آسیب بیولوژیکی" و در قانون فرانسه به "اختلال عملکرد" معروف است. آسیب محرومیت عبارت است از محروم کردن یک فرد از لذت‌های زندگی که از دست رفتن فرصت‌های غنی‌سازی، سرگرمی و تمدد اعصاب را در یک زندگی نرمال شامل می‌شود (Diana Gorun، ۱۹۹۰، ۱۰۰،)

برای جبران خسارت بدنی چه به صورت عمد یا خطا و چه به نفس یا اعضا، دیه یا قصاص در نظر گرفته شده است که بحث از آن از حوصله این نوشتار خارج است. رأی شماره ۲۰۶۸ مورخ ۲۱-۳-۱۹۸۵ دادگاه تجدیدنظر دادگاه حقوقی مصر مقرر کرده است خسارت مادی و معنوی توسط قاضی سنجیده می‌شود و براساس زمان صدور حکم پرداخت می‌شود (عرفه، ۱۹۹۴؛ ۴۷) در صورتی که تمام شرایط و ارکان مسؤولیت جمع باشد، اثر مهم و اصلی آن، حق جبران خسارت است که به استناد این حق، زیان‌دیده می‌تواند با رجوع به انجام دهنده فعل زیانبار خواهان جبران خسارت وارد بر خویش شود. بدین ترتیب، رابطه دینی (تعهد) بین زیان‌دیده و عامل

۸.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال دوازدهم، شماره چهل و سوم، بهار ۱۳۹۸

ورود آن به وجود می‌آید (باریکلو، ۱۳۸۵، ۱۲۹) از آنجا که قوانین حقوق مصر برگرفته از حقوق فرانسه و فقه اسلامی (اهل سنت) است شرایط و ارکان مسؤولیت مدنی آن شباهت بسیاری با حقوق ایران دارد. در ماده ۱۶۳ ق.م. مصر به جبران خسارت و ارکان آن از جمله خطا و غیرقانونی بودن ضرر تصریح شده است (المرزوقی، ۲۰۰۹، م، ۴۴-۴۵). در صورتی که ارکان مسؤولیت مدنی و شرایطش کامل باشد حکم به جبران خسارت می‌شود. در رأی شماره ۲۴۰/۳۶ مورخ ۸/۴/۱۹۷۱ و شماره ۲۹/۳۴ مورخ ۲۷/۶/۱۹۶۷ دادگاه تجدیدنظر مصر به علت این که ارکان مسؤولیت ثابت نشده، حکم به جبران خسارت داده نشده است (عرفه، ۱۹۹۴؛ ۲۶).

۳- روش‌های جبران خسارت معنوی در حقوق مصر

در نحوه‌ی ارزیابی و جبران زیان مادی، مشکل چندانی وجود ندارد. وقتی که مالی تلف شود، بدل جایگزین آن می‌گردد، و در صورتی که نقصی بر مال مادی وارد آید مابه‌التفاوت (ارش) به مالک مال داده می‌شود. و تا آنجا که ممکن است سعی در انجام آن (اعاده وضع به حالت قبل از ورود ضرر) خواهد شد، و اگر این امر میسر نگردد، از طریق جایگزینی اقدام می‌شود اما در زیان معنوی قابلیت اعاده وضع به حالت سابق وجود ندارد و ترمیم خسارت بیشتر جنبه خشنود کننده و تسکین دهنده دارد، لذا برای جبران معنوی طرقی مختلف پیشنهاد شده است که بسته به نوع ضرر مورد استفاده قرار می‌گیرد که این مبحث متضمن روش‌های جبران خسارت معنوی است.

۳-۱- اعاده وضعیت سابق

اگر جبران خسارت به گونه‌ای باشد که وضعیت زیان‌دیده به شرایط قبل از وقوع خسارت برگردد و زیان‌دیده در شرایطی قرار گیرد که هیچ اثری از خسارت وارده باقی نماند جبران به بهترین و کامل‌ترین نوع تحقق یافته، ولی در عمل به ندرت امکان دارد شرایط زیان‌دیده کاملاً به وضعیت سابق برگردد.

مراد از اعاده وضعیت به حال سابق، تنها استقرار مجدد وضعیتی نیست که پیش از ایراد خسارت وجود داشته است بلکه باید آن را به معنای استقرار وضعیتی دانست که در صورت عدم تحقق فعل زیان‌بار می‌توانست تحقق داشته باشد. براساس چنین تعریفی از اعاده وضعیت، نقش جبرانی وسیع‌تر و کامل‌تری از موقعیت موجود سابق، مورد توجه قرار می‌گیرد.

به هر حال قدر متیقن اعاده وضعیت، جبران خسارت به گونه‌ای است که موقعیت زیان‌دیده به وضعیت پیش از ایراد خسارت برگردد به نحوی که زیان وارده محو و منتفی‌گردد. لذا این روش را به جبران عینی یا امحای زیان نام نهاده‌اند (لورراسا، پیشین، ص ۱۵۰). برخی معتقدند جبران عینی در مسئولیت قراردادی شیوع دارد ولی در مسئولیت ناشی از ضمان قهری به منزله استثناء است (سعید، ۱۹۸۵ م؛ ۱۷۸).

در خسارت معنوی موارد بسیار اندکی از آن به روش اعاده وضعیت سابق قابل جبران است. به عنوان نمونه، دریافت مبلغ پول، جهت ترمیم اعضای بدن با بازگشت منافع از بین رفته اعضا را با کمی تسامح، می‌توان از مصادیق اعاده وضعیت و جبران عینی به شمار آورد. بدون تردید عضو ترمیم شده دقیقاً دارای تمامی ویژگی‌های فیزیکی و کارکردهای پیشین خود نیست ولی گفته می‌شود که زیان‌دیده حالت پیشین خویش را بازیافته است. یا حداقل مراد از ترمیم، رسیدن به چنین وضعیتی است که عرف آن را بازگشت به حالت سابق تلقی می‌کند یا اگر در یک جمعی به شخصی توهین شود عذرخواهی زیانکار در همان جمع از زیان دیده، چه بسا به اعاده حیثیت او به وضعیت سابق می‌انجامد. یا پخش نوارهای موسیقی مطرب در یک مجتمع مسکونی که بیشتر ساکنین آن به موازین شرعی پایبندی دارند موجب لطمه به عواطف مذهبی آن‌ها می‌شود. حکم به ترک پخش موسیقی، اعاده وضعیت سابق به شمار می‌آید. یا کندن پوستر و اعلامیه متضمن لطمه به حیثیت شخص یا بازگرداندن عکس یا فیلم ویدئویی مراسم عروسی نیز از مصادیق اعاده وضعیت پیشین به شمار می‌آید.

۱۰.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال دوازدهم، شماره چهل و سوم، بهار ۱۳۹۸

در حقوق مصر در حقوق مصر جبران خسارت به صورت عینی پذیرفته شده است (باز اللبنانی، ۱۹۸۶، ۲۴۵). سنه‌وری می‌نویسد: «جبران عینی غالباً در مسئولیت قراردادی صورت می‌پذیرد؛ اما می‌توان فروضی از آن را برای مسئولیت قهری نیز تصور کرد؛ مثل این که شخصی برای اضرار به همسایه و جلوگیری از رسیدن نور و هوا به ملک او، دیواری را در زمین خود بنا کند. در این مورد، احداث کننده دیوار در برابر همسایه از مسئولیت قهری برخوردار است و باید ضرر وارده را جبران کند. در اینجا جبران خسارت به صورت عینی و با تخریب دیوار است (سنه‌وری، ۱۹۵۴، م، ج ۱، ۸۲۴)». بند دوم از ماده ۱۷۱ ق. م. جدید مقرر می‌دارد: «قاضی می‌تواند با توجه به اوضاع و احوال و به درخواست زیان‌دیده، خواستار اعاده وضعیت به حالت سابق گردد». اگر جبران خسارت مطابق این شیوه صورت پذیرد زمان و مکان تخمین خسارت در آن جایگاهی ندارد.

برای جبران خسارت به این نکات توجه می‌شود:

الف) وضعیت قبل از وقوع فعل زیانبار.

قاضی باید با توجه به نوع ضرر وارد، طوری حکم به جبران ضرر کند که زیان‌دیده تا حد امکان در وضعیت قبل از وقوع فعل زیانبار قرار گیرد یا حداقل اگر جبران به عین ممکن نیست، در وضعیت نزدیک به وضع سابق قرار گیرد (باریکلو، ۱۳۸۵؛ ۲۱۰) ماده ۱۷۱ ق. م. مصر به لزوم جبران کامل ضرر تصریح دارد.

ب) تناسب روش جبران خسارت با ضرر

بین روش جبران و ضرر وارد باید سنخیت عرفی برقرار باشد. در نتیجه، روش جبران هر خسارتی، با توجه به متعلق آن، متفاوت خواهد بود. به همین جهت در ماده ۲ ق. م. مصر. مقرر شده است: «در موردی که عمل واردکننده زیان موجب خسارت مادی یا معنوی زیان‌دیده شده باشد، دادگاه پس از رسیدگی و ثبوت امر، او را به جبران خسارت مزبور محکوم می‌نماید و چنانچه عمل واردکننده زیان موجب

یکی از خسارات مزبور باشد، دادگاه او را به جبران همان نوع خساراتی که وارد نموده، محکوم خواهد نمود».

در حقوق فرانسه نیز اصل اساسی این است که جبران خسارت با ضرر و زیان وارده مطابقت داشت باشد. با توجه به این، قضات باید ضرر و زیان وارده را با دقت ممکن محاسبه کنند و تمام جوانب مطرح شده را در نظر بگیرند. پس میزان خسارت، مشمول محدودیت نمی‌شود به ویژه محدودیت در خسارت قابل پیش‌بینی که در قانون قرارداد اعمال می‌شود، در مسائل مربوط به جرم اعمال نمی‌شود. میزان غرامت مستقل از شدت خطا در ابتدای خسارت است (Yues-louis، ۱۹۹۶، ۳۰۰). ماده ۱۷۱ ق.م مصر نیز درباره تناسب شیوه جبران خسارت با ضرر صراحت دارد.

بر این اساس یک مبلغ یکجا پرداخت نمی‌شود. می‌توان تصور کرد که حتی کوچکترین اشتباهات منجر به قضاوت برای مبلغ بسیار هنگفت خسارت می‌شود. از سوی دیگر، قاضی نمی‌تواند خسارات را به منظور تأیید اهمیت اقدام صورت گرفته افزایش دهد. در همین راستا، نه شرایط مالی شاکی و متهم در نظر گرفته می‌شود و نه این واقعیت که آیا متهم بیمه یا بیمه نشده است.

یکی دیگر از اصول اساسی این است که جبران خسارت نمی‌تواند کمتر و یا بیشتر از ضرر و زیان باشد. در نتیجه، هنگامی که شیء نابود شده دست دوم باشد، شاکی مستحق ارزش پولی یک شیء مشابه می‌باشد.

۲-۳- پرداخت غرامت

از آنجا که شیوه‌ی جبران کامل یا اعاده وضع در بسیاری موارد امکان‌پذیر نیست، شیوه‌ی دیگری که معمولاً برای جبران نسبی یا ناقص خسارت برگزیده می‌شود، پرداخت خسارت و یا دادن پول و یا هر نوع مال دیگری و یا انجام فعل و یا ترک فعلی است که به داوری عرف جایگزین مناسب و عادلانه‌ای برای خسارت وارده و

۱۲.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال دوازدهم، شماره چهل و سوم، بهار ۱۳۹۸

آنچه زیان‌دیده از دست داده محسوب می‌شود و در غالب موارد بتواند تسلی بخش و ارضاکنده خاطر او باشد.

در واقع اگر جبران خسارت به صورت عینی متعذر باشد جبران خسارت به صورت دادن معادل صورت می‌پذیرد. در این روش غالباً نمی‌توان زیان‌دیده را در عین وضعیت قبل از وقوع فعل زیانبار قرار داد و ناچار او را در مثل و مانند وضعیت قبل از انجام فعل زیانبار قرار می‌دهند (امین، ۱۳۶۲؛ ۱۲۵).

در بند دوم ماده ۱۷۱ ق. م. جدید مصر مقرر شده است: «خسارت به صورت نقدی تعیین می‌شود». در این کشور غالباً در دعاوی مسؤولیت قهری حکم به جبران خسارت نقدی می‌شود (بدر بلال، ۲۰۰۷؛ ۳۴۵) سنه‌وری می‌نویسد: «هر ضرری حتی از نوع معنوی آن قابل تقویم به پول است و قاضی به خسارت نقدی حکم می‌کند (سنه‌وری، ۱۹۵۴ م، ج ۲، ۸۲۵)». چنان که ملاحظه گردید در قانون مصر هر دو شیوه خسارت یعنی اعاده به وضع سابق و پرداخت معادل آن به وجه نقد پذیرفته شده، اما نکته قابل توجه این است که در قانون ایران و فقه شیعه و عامه اصل اولی در جبران خسارت، جبران عینی و اعاده وضع به سابق است و پرداخت معادل جنبه استثنایی و درجه دوم دارد، در حالی که با دقت در تبصره ۲ ماده ۱۷۱ ق. م. مصر می‌توان دریافت این کشور اصل اولی در جبران خسارت را پرداخت نقدی قرار داده و در صورت درخواست زیان‌دیده، به جبران عینی حکم داده می‌شود. در رأی شماره ۲۳۴۵ مورخ ۱۶/۱۹۵۸/۱۲ دادگاه تجدیدنظر مصر تصریح شده است که جبران خسارت به صورت نقدی است، مگر این که زیان‌دیده درخواست جبران عینی کند (عرفه، ۱۹۹۴؛ ۳۴).

۴- نحوه تعیین میزان خسارت

در خصوص نحوه تعیین و ارزیابی خسارت معنوی در حقوق مصر باید گفت که ماده قانونی‌ای که ارتباط مستقیم با تعیین میزان خسارت دارد ماده ۱۷۰ قانون مدنی

جایگاه و روش‌های جبران خسارت معنوی در حقوق مصر.....۱۳

مصر است. این ماده مقرر می‌دارد: «میزان خسارت ناشی از زیان وارده به متضرر توسط قاضی مطابق ضوابط مواد ۲۲۱ و ۲۲۲ با توجه به شرایط و اوضاع و احوال تعیین می‌شود. در صورتی که برای قاضی در زمان صدور حکم تعیین قطعی میزان خسارت مقدور نباشد، می‌تواند حق زیان‌دیده را برای مدتی معین محفوظ نگه دارد تا او بتواند طی آن مدت تجدیدنظر نسبت به میزان خسارت را درخواست نماید» یقدر القاضی مدى التعویض..... برای توضیح بیشتر مواد ۲۲۱ و ۲۲۲ قانون مدنی مصر که در متن ماده ۱۷۰ قانون مذکور قید گردیده به ترتیب ذکر می‌گردد. ماده ۲۲۱ قانون مدنی مصر مقرر می‌دارد: «اگر میزان خسارت به موجب قرارداد یا قانون مشخص نشده باشد، قاضی باید آن را تعیین کند. خسارت شامل زیان وارده به متضرر و از دست دادن منفعت می‌شود، مشروط بر اینکه نتیجه طبیعی عدم ایفای تعهد یا تاخیر در آن باشد. و در صورتی زیان نتیجه طبیعی به شمار می‌آید که بستانکار نتواند با تلاش متعارف خود از وقوع آن جلوگیری کند. معذک چنانچه تعهد به موجب قرارداد پدیدآمده باشد در صورتیکه بدهکار مرتکب تقلب و خطای سنگین نشده باشد فقط ملزم به جبران خسارتی است که در هنگام عقد قرارداد قابل پیش‌بینی بوده است» اذا لم یکن التعویض.....

ماده ۲۲۲ قانون مذکور نیز چنین مقرر می‌دارد: «زیان معنوی هم مشمول جبران خسارت می‌شود و لیکن در این حالت حق جبران خسارت از زیان‌دیده به دیگری منتقل نمی‌گردد. مگر اینکه به موجب توافق طرفین این حق تعیین شده باشد یا بستانکار آن را از دادگاه مطالبه نموده باشد. معذک صدور حکم به جبران خسارت معنوی در مورد تالم روحی ناشی از مرگ زیان‌دیده فقط برای همسر و خویشاوندان تا طبقه دوم امکان‌پذیر است (یشتمل التعویض الضرر).

از این ماده قانونی چنین برداشت می‌شود که ملاک در جبران خسارت، وجود ضرر مستقیم است پس هر روشی که برای جبران خسارت انتخاب گردد، اعم از جبران عینی یا به طریق معادل: از طریق پرداخت وجه نقد یا جبران غیرنقدی، میزان خسارت

۱۴.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال دوازدهم، شماره چهل و سوم، بهار ۱۳۹۸

براساس ضرر مستقیم با توجه به اوضاع و احوال ارزیابی می‌گردد. ضرر مستقیم که نتیجه طبیعی فعل زیان‌بار است. هم زیان وارده به متضرر را شامل می‌شود و هم از دست دادن درآمد و منفعت را و قابل پیش‌بینی بودن یا نبودن ضرر در آن تاثیری ندارد. شرایط اوضاع و احوال وقوع فعل زیان‌بار ممکن است مربوط به وارد کننده زیان باشد یا مربوط به زیان‌دیده و یا در ارتباط با خطای ارتکابی. در ماده ۱۷۰ قانون مدنی مصر در این باره چنین آمده: «میزان خسارت ناشی از زیان وارده به متضرر توسط قاضی.. با توجه به شرایط اوضاع و احوال تعیین می‌گردد. (يقدر القاضی مدی التعویض.....)»

وارد کننده زیان تحت شرایط و اوضاع و احوالی مرتکب فعل زیان‌بار شده، همچنین زیان‌دیده نیز دچار شرایط خاصی می‌باشد، زیان وارده گاهی ناشی از خطای بزرگ است و برخی اوقات یک خطای ساده موجب ورود ضرر و زیان می‌گردد. آیا منظور رعایت شرایط اوضاع و احوال مذکور در قانون همه این موارد است؟ بنا بر دکتین حقوق مصر بدون شک اوضاع و احوال و شرایطی که زیان‌دیده دارد، موثر در تعیین میزان خسارت است. و لیکن در دو مورد دیگر، بین حقوقدانان مصری اختلاف نظر وجود دارد. با این وصف از اهمیت اوضاع و احوال در هر سه مورد به تفکیک صحبت خواهیم کرد.

۴-۱- اوضاع و احوال زیان‌دیده

اوضاع و احوال جسمانی، روحی و خانوادگی زیان‌دیده به هنگام تعیین میزان خسارت طبق ماده ۱۷۰ قانون مدنی مصر باید مورد توجه قرار گیرد. زیرا، میزان خسارت بر مبنای ضرری است که به زیان‌دیده می‌رسد و این امر با معیار واقعی و ذاتی (سنهوری، ۱۹۵۴ م، ج ۱، ۹۷۱) سنجیده می‌شود. یعنی باید دید واقعا چه میزان خسارت به زیان‌دیده وارد شده است.

پس بی تردید شرایط اوضاع و احوالی که زیان‌دیده در آن قرار گرفته، اعم از وضع جسمانی و تندرستی و وضعیت خانوادگی، در میزان ضرر واقعی او موثر است. و نباید

میزان خسارت را با معیار نوعی و انتزاعی سنجید. بدین نحو که دیه به یک انسان متعارف از آن فعل زیانبار چه میزان خسارت وارد می‌شد، همان را ملاک قرارداد (این امر شبیه به آن است.....).

برای مثال، اگر عملیات حفاری شهرداری سبب ورود خسارت به ساختمانی گردیده و باعث ویرانی آن شود، شهرداری مسئول خسارت به بار آمده است. حتی در صورتیکه ساختمان قدیمی بوده و از استحکام برخوردار نباشد این مسئولیت محقق است و نمی‌توان گفت اگر ساختمان نوساز و محکم بود ویران نمی‌گشت. (دادگاه استیناف مختلط سال ۱۹۴۸) (سنه‌وری، ۱۹۵۴ م؛ ۹۷۲).

پس تندرستی، دارایی، عائله‌مندی و میزان درآمد همه از شرایطی هستند که در تعیین میزان خسارت زیان‌دیده موثرند. برای مثال زیان‌دیده‌ای که ازدواج کرده و فرزندی داشته باشد، ضرر و زیان ناشی از حادثه برای او بیشتر از هنگامی است که مجرد باشد. و جراحی که بر بیمار وارد می‌شود خطرناک‌تر است از جراحی که به فردی سالم وارد می‌گردد (ادریس، ۱۳۷۲؛ ۳۲۴).

همانگونه که گفته شد موقعیت مالی زیان‌دیده و میزان درآمد آن در تعیین مقدار خسارت موثر است. این بدان معنی نیست که اگر زیان‌دیده ثروتمند باشد نیاز کمتری به جبران خسارت دارد تا شخص فقیر. بلکه منظور این است که ضرر واحدی به فردی ثروتمند و فقیر وارد آید، اختلاف در منفعتی است که هر یک از این دو به موجب زیان وارده از دست می‌دهند. برای مثال، اگر دست کارگری ساده و جراحی حاذق بر اثر حادثه قطع شود، منفعتی که این دو به سبب آن از دست می‌دهند یکسان نمی‌باشد.

برخی اوقات زیان‌دیده دارای شرایطی است که با مطالبه جبران خسارت وضعیت او از گذشته بهتر می‌شود اما همانطور که جبران خسارت باید موجب شود تا زیان‌دیده در وضع سابق خود قرار گیرد، نباید باعث گردد تا منفعتی بیش از ضرر وارده به خود را کسب کند. برای مثال اگر ماشین شخصی در حادثه از بین رفت نباید به وسیله دادن

۱۶.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال دوازدهم، شماره چهل و سوم، بهار ۱۳۹۸

یک ماشین جدید آن را جبران نمود و چنانچه دادن ماشینی در وضعیت سابق ممکن نباشد باید قیمت همان ماشین فرسوده پرداخت گردد (مرقسى، ۱۹۹۲؛ ۵۴۶).

حال اگر فعل زیانبار موجب شود که زیان‌دیده از جهتی دیگر متنفع گردد، این وضعیت نیز باید در تعیین میزان خسارت به حساب می‌آید. برای مثال، دیوان کشور مصر در رای مورخ ۳ فوریه سال ۱۹۴۹ می‌گوید: «ایرادی ندارد دادگاه رسیدگی‌کننده به پرونده در تعیین میزان خسارت کارمندی که به ناحق از خدمت منفعّل شده است رهایی از وظایف شغلی را در نظر بگیرد» (سنهورى، ۱۹۵۴ م؛ ۹۷۳).

همچنین در رای دیگری چنین حکم کرده: «چنانچه ضرری که زیان‌دیده جبران آن را مطالبه نموده و مدعی است از اجرای پروژه آبیاری زبانی به او وارد شده موقتی باشد و بعد از پایان کار پروژه زیان‌دیده بهره‌افری از آن برده به نحوی که قطعاً جبران زیان وارده را در مدت کوتاهی بکند و مزایایی آن پروژه هم برای اوقاتی می‌ماند، دادگاه تالی در حکم خود مبنی بر اینکه محلی برای جبران خسارت وجود ندارد، خطا و تقصیری را مرتکب نشده است» (سنهورى، ۱۹۴۴ م؛ ۹۷۳)

بنابراین رویه قضایی نیز در ارزیابی خسارت منافی را که از جهت فعل زیان‌بار به متضرر می‌رسد در نظر می‌آورد.

۴-۲- اوضاع و احوال واردکننده زیان

پس از بررسی اینکه اوضاع و احوال و شرایط حاکم بر زیان‌دیده در تقویم خسارت نقشی موثر دارد اینک باید دید آیا شرایطی که بر واردکننده زیان مسئولی است هم در ارزیابی خسارت و تعیین میزان آن اثری دارد یا خیر؟

برخلاف مساله پیشین این موضوع در بین حقوقدانان مصری اختلافی است. برخی از آنان می‌گویند فقط اوضاع و احوالی که زیان‌دیده با آن مواجه است در تعیین خسارت تاثیر می‌گذارد ولی شرایط حاکم بر واردکننده زیان هیچگونه تاثیری در تقویم میزان خسارت ندارد و مقدار خسارت براساس وضع مالی مسئول ارزیابی نمی‌شود تا چنانچه واردکننده زیان فردی ثروتمند و یا برعکس فردی فقیر و محتاج باشد، موثر در

جایگاه و روش‌های جبران خسارت معنوی در حقوق مصر.....۱۷

میزان خسارت بوده و سبب افزایش یا کاهش آن گردد. بر این اساس اگر فرد مسئول زیان، فردی عائله‌مند بوده و خانواده بزرگی را اداره کند، یا شخص مجردی باشد، میزان خسارتی که باید پردازد، هیچ تفاوتی ندارد. در واقع ملاک در پرداخت خسارت بوسیله مسئول و واردکننده زیان، ضرری است که بوجود آورده و شرایط و اوضاع و احوال حاکم بر وی هیچ تاثیری در برآورد خسارت ندارد. از این رو، اگر مسئول، به جهتی از خسارت به بار آمده سود کرده باشد باعث نمی‌شود که بیش از ضرر چیزی پردازد، برای مثال، اگر سارق با مال مسروقه خود را از درگیر شدن با بحران مالی نجات داده و منفعت بزرگی کسب کرده باشد، این امر موجب افزایش میزان خسارت او نمی‌شود. و فقط باید به مقدار آنچه که سرقت کرده پردازد، نه به میزانی که منفعت کسب کرده است (سنهوری، ۱۹۴۴م؛ ۹۷۳).

برخلاف این نظر برخی دیگر از حقوقدانان مصر معتقدند عبارت «الظروف الملاسیه» که در ماده ۱۷۰ قانون مدنی مصر آمده، شرایط و اوضاع و احوال هر یک از زیان‌دیده و واردکننده زیان را در بر می‌گیرد و باید در تعیین میزان خسارت، شرایطی که مسئولی بر زیان‌دیده و مسئول زیان است؛ در نظر گرفته شود. و وضع اقتصادی مسئول هم در تعیین میزان خسارت نقش دارد (مرقسسی، ۱۹۹۲م؛ ۵۲۲).

۳-۴- شدت خطا

یکی دیگر از شرایط بحث انگیز در تعیین میزان خسارت، میزان خطای مرتکب فعل زیان‌بار است. چرا که گاهی خطای ساده و کوچک زیان بزرگی را به همراه می‌آورد، چنان‌که گاهی خطای بزرگ زیان اندکی را به بار می‌آورد. در این مساله هم نظرات حقوقدانان مصری متفاوت است. برخی معتقدند که عبارت «شرایط اوضاع و احوال» - «الظروف الملاسیه» مذکور در ماده ۱۷۱ قانون مدنی شامل بزرگی خطا هم می‌شود و در تایید این نظر به روند قانونگذاری و مذاکرات انجام شده در مورد این ماده استناد می‌کنند و می‌گویند قبل از قانون جدید دادگاه‌ها مصر بزرگی خطا را در احکام لحاظ

۱۸.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال دوازدهم، شماره چهل و سوم، بهار ۱۳۹۸

می‌کردند اما برای عمل خود استناد قانونی نداشتند و به همین جهت دیوان این رویه را نمی‌پسندید و بعضاً به موجب آن حکم فرجام خواسته را نقض می‌کرد. و لیکن تدوین کنندگان لایحه قانون مدنی جدید برای ایجاد مستند قانونی و بنیان نهادن این رویه در ماده ۲۳۷ لایحه مذکور، عبارت..... با توجه به شرایط و اوضاع و احوال و بزرگی خطا- «..... مراعیاً فی ذلک الظورف و جسامه الخطا» را ذکر کردند. اما کمیسیون قانون مدنی مجلس سنا با آن مخالفت کرده و معتقد بودند این عبارت برای خسارت عناصری- اوضاع و احوال بزرگی خطا- را ذکر نموده که در قانون مدنی پیشین وجود نداشته سپس رئیس کمیسیون مزبور پیشنهاد کرد در متن ماده به عبارت «شرایط اوضاع و احوال» چرا که، بزرگی خطا هم داخل در اوضاع و احوالی است که قاضی آن را به حساب آورده و کمیسیون با این پیشنهاد موافقت کرد. پس مقصود از اوضاع و احوال بزرگی خطای وارد کننده زیان نیز می‌باشد (مرقسسی، پیشین، ص ۵۴۸ به بعد).

برخی دیگر از حقوقدانان مصری از این نظر انتقاد کرده و معتقدند میزان خسارت، نباید به بزرگی خطای وارد کننده زیان توجه شود، هرگاه شرایط مسئولیت تحقق یابد، برای تعیین میزان خسارت باید به مقدار زیان متضرر توجه کرد، نه به اندازه خطای ارتكابی. بنابراین هر چند خطای مسئول ساده و کوچک باشد باید همه زیان‌های مستقیم ناشی از آن را ترمیم کرد، در مقابل هر قدر خطا بزرگ باشد، نباید میزان خسارت، بیش از ضرر وارده باشد. و از این امر به عنوان وجه تمایز بین جبران خسارت و کیفر یاد کرده‌اند (سنهوری، ۱۹۴۴م؛ ۹۷۴-۹۷۳).

در هر صورت رویه قضایی مصر چه در گذشته و چه بیش از تصویب قانون مدنی جدید و چه در حال حاضر، تمایل بر این دارد که بزرگی خطا را در تعیین میزان خسارت به حساب آورد. این چیزی است که به نظر با عدالت سازگاری دارد اما جبران خسارت را به کیفر و مجازات نزدیک می‌نماید (ادریس، ۱۹۹۲؛ ۳۲۴).

۴-۴- تعیین میزان خسارت بوسیله قانون

در اصل ارزیابی خسارت باید توسط قاضی با رعایت قواعد مربوط که ذکر آن‌ها گذشت صورت گیرد ولیکن در برخی موارد قانون عهده‌دار تعیین میزان اخیر را مطالبه نماید این زیان در ارزیابی خسارت دادگاه به حساب نیامده و درباره آن حکمی صادر نشده است با اصل اعتبار امر قضاوت شده منافاتی ندارد.

چنانچه ارزش پول در آینده تنزل کند، نمی‌توان آن را در شمار ضرر آینده غیرقابل پیش‌بینی به حساب آورد. بنابراین اگر دادگاه پرداخت مبلغی وجه نقد را به عنوان جبران خسارت تعیین کند چنانچه این مبلغ بر حسب مفاد حکم بطور دفعتاً واحده و یکباره به زیان‌دیده پرداخت گردد او خود باید برای تعیین ارزش پول تدبیری کند واردکننده زیان در این خصوص مسئولیتی ندارد. اما اگر در حکم پرداخت به صورت مستمری پیش‌بینی گردد با تنزل ارزش پول، مبلغ مستمری از آن تاثیری می‌پذیرد تا جایی که ممکن است برای جبران خسارت کافی نباشد و لیکن هم در این فرض زیان‌دیده نمی‌تواند تقاضای تجدیدنظر نسبت به مقدار ماهیانه را از دادگاه بنماید، چون حکم از اعتبار امر قضاوت شده برخوردار بوده و اقامه دعوی جدید به دلیل آنکه هر دو دعوا دارای موضوع واحد هستند ممکن نیست.

برای پیشگیری از این مشکل بهترین راه حل تعیین مستمری براساس شاخص متغیر و مناسب با مخارج زندگی است.

در اصل ارزیابی خسارت باید توسط قاضی با رعایت قواعد مربوط که ذکر آن‌ها گذشت صورت گیرد و لیکن در برخی موارد قانون عهده‌دار تعیین میزان خسارت شده است. مهمترین موردی که قانونگذار اقدام به تعیین میزان خسارت نموده جایی است که کسی متعهد به پرداخت مبلغی پول است و قانون به سبب تاخیر متعهد در پرداخت و بهره‌برداری از آن، مبلغی را به عنوان خسارت تاخیر تادیه مشخص و مقرر نموده است. در قانون مدنی مصر ماده ۲۲۶ درصدد بیان مواردی است که مشمول این خسارت می‌شود و میزان آن را نیز معین کرده و چنین مقرر می‌دارد: «هرگاه متعهد به مبلغی وجه نقد بوده و مقدار آن در هنگام مطالبه معلوم باشد، چنانچه مدیون در پرداخت آن تاخیر

۲۰.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال دوازدهم، شماره چهل و سوم، بهار ۱۳۹۸

کند، ملزم است خسارتی را که ناشی از تاخیر است بپردازد. این خسارت در امور مدنی ۴ درصد و در امور تجاری ۵ درصد است. خسارت تاخیر تادیه از تاریخ تقدیم دادخواست شروع می‌شود مگر این که قرارداد یا عرق تجارتي تاريخ ديگري را براي شروع آن تعیین کرده باشد «اذا كان محل الالتزام مبلغاً من النقود...».

البته در حقوق مصر تعیین میزان خسارت توسط طرفین قرارداد نیز ممکن است در این فرض نرخ سودی که در مقابل تاخیر تادیه یا هر امر دیگری مقرر می‌گردد مطابق مفاد ماده ۲۲۷ قانون مدنی مصر نمی‌تواند بیش از ۷ درصد باشد.

اما آیا خسارت تاخیر تادیه به زیان دیده تعلق می‌گیرد؟ پیش از این ملاحظه شد که زیان‌دیده از زمان وقوع حادثه زیانبار مستحق جبران خسارت است و حکم دادگاه این حق را مستحکم و ثابت می‌نماید. پس وقتی زیان‌دیده از همان زمان حادثه مستحق جبران خسارت است، آیا می‌توان گفت به سبب تاخیر واردکننده زیان در پرداخت خسارت، زیان‌دیده از تاریخ وقوع حادثه زیانبار مستحق دریافت خسارت تاخیر تادیه می‌شود؟

بی تردید پس از صدور حکم دادگاه مبنی بر پرداخت مبلغی وجه نقد به عنوان جبران خسارت چنانچه واردکننده زیان در پرداخت آن تاخیر کند، زیان‌دیده از تاریخ تقدیم دادخواست مستحق خسارت تاخیر تادیه می‌گردد. چرا که مطابق ماده ۲۲۶ قانون مدنی مصر در این حالت متعهد به، مبلغی وجه نقد بوده و مقدار آن نیز هنگام تقدیم دادخواست معلوم است، اما نسبت به زمان پیش از صدور حکم که هنوز میزان خسارت توسط دادگاه تعیین نشده است، در بین حقوقدانان مصری اختلاف نظر است، برخی معتقدند با قیدی که قانونگذار در ماده ۲۲۶ قانون مدنی مصر آورده است یعنی «معلوم بودن مقدار طلب» زیان‌دیده از تاریخ وقوع زیان مستحق دریافت خسارت تاخیر تادیه نمی‌شود. چون مبلغ خسارت هنوز معلوم نیست و دادگاه می‌تواند با توجه به شرایط اوضاع و احوال و عناصر دیگر که یکی از آنها هم اطلاع دادرسی است میزان خسارت را تعیین کند پس لزومی به خسارت تاخیر تادیه نیست (مرقسى، ۱۹۹۲؛ ۵۵۸).

همچنین برای تایید این نظر می‌توان به سیر تقنینی و مذاکرات مجلس قانونگذاری درباره این ماده استناد کرد. زیرا مطابق ماده ۱۲۴ قانون مدنی سابق مصر صرفاً همین که متعهد به، مبلغی وجه نقد بود از تاریخ مطالبه رسمی طلبکار مستحق خسارت تاخیر تادیه می‌گردید. اما تدوین کنندگان پیش‌نویس قانون جدید استحقاق خسارت تاخیر تادیه را مشروط گرداند به اینکه مقدار متعهد به، در زمان ایجاد تعهد معلوم باشد و وقتی در مجلس سنا پیشنهاد حذف این قید مطرح گردید در رد آن گفته شد منظور از آوردن این قید عدم شمول خسارت تاخیر تادیه نسبت به جبران خسارت است.

برخی دیگر از حقوق‌دانان مصری معتقدند زیان‌دیده از تاریخ وقوع حادثه مستحق خسارت تاخیر تادیه می‌باشد، زیرا هرگاه متعهد به مبلغی وجه نقد باشد، یا در میان ایجاد تعهد، مقدار آن معلوم است و یا اینکه در زمان تقدیم دادخواست مقدار آن را خواهان مشخص می‌کند. البته با قیدی که در پیش‌نویس قانون مدنی جدید وجود داشت یعنی معلوم‌المقدار بودن در زمان ایجاد تعهد، زیان ناشی از فعل نامشروع از شمول ماده ۲۲۶ مذکور خارج می‌گردید. اما چون در نهایت مجلس سنا این قید را به معلوم‌المقدار بودن در زمان مطالبه تبدیل نمود، شرط مزبور خاصیت و اهمیت خود را از دست داده و کارایی لازم را دیگر ندارد. چرا که تعهد به پرداخت وجه نقد در هر صورت هنگام مطالبه و تقدیم دادخواست مقدارش از سوی خواهان مشخص می‌گردد. اگر چه ممکن است دادگاه مقدار آن را تغییر دهد. پس این قید نمی‌تواند زیان ناشی از عمل نامشروع را از شمول خسارت تادیه خارج کند (سنه‌وری، ۱۹۴۴م؛ ۸۸).

به نظر می‌رسد قول اول ارجح باشد زیرا یکی از اثرات حکم دادگاه در دعوی جبران خسارت تعیین شیوه جبران خسارت است. و پیش از صدور حکم معلوم نیست که متعهد به چیزی است، وجه نقد است یا غیر آن. زیرا بر طبق قسمت دوم ماده ۱۷۱ قانون مدنی دادگاه می‌تواند حکم به جبران عینی یا غیرنقدی کند؛ به علاوه در صورتی که متعهد به، وجه نقد است تعیین میزان آن به وسیله دادگاه صورت می‌گیرد. پس، پیش از صدور حکم، نمی‌توان گفت طلب زیان‌دیده مقدارش معلوم است.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد:

۱. خسارت معنوی در حقوق مصر بااستناد به ماده ۱۷۱ قانون مدنی و قاعده فقهی لاضرر قابل جبران است و دادگاه‌ها با توجه به اوضاع و احوال عامل زیان و زیان‌دیده و تعرفه‌هایی مثل تجرد و تاهل و سن و جنس و شغل و موقعیت اقتصادی و موقعیت اجتماعی و شدت لطمه و تناسب خسارت با ضرر مبادرت به صدور حکم با وجه نقد می‌نمایند.
۲. ارزیابی و تعیین خسارت معنوی در حقوق مصر در زمان صدور حکم است نه زمان اجرای حکم که این قابل ایراد است که خسارتی با وجه نقد پرداخت می‌شود با گذشت زمان از صدور حکم تا اجرای حکم ارزش پول کاهش می‌یابد که مغایر با قواعد مسئولیت مدنی و دور از منطق حقوقی و عدل و انصاف است.
۳. در حقوق مصر اصل اولی در جبران خسارت معنوی وجه نقد یا پول است و در صورتی که زیان‌دیده تقاضای اعاده به وضع سابق را بخواهد دادگاه مبادرت به صدور حکم به اعاده به وضع سابق می‌نماید و خسارت زیان‌دیده و شیوه جبران برای دادگاه حائز اهمیت است.
۴. مطالبه خسارت معنوی در حقوق مصر برای ورثه تا درجه دوم است یعنی پدر و مادر و جد و جده و فرزندان و خواهر و برادر است آن هم به شرطی که بتوانند ضرر معنوی وارد به خود را اثبات کنند.
۵. در حقوق مصر به صراحت جبران خسارت معنوی چه از لحاظ جسمی و روحی و روانی و شخصیتی در قانون مدنی با وجه نقد یا پول تصریح گردیده است.
۶. پیشنهاد می‌گردد ارزیابی و تعیین خسارت معنوی در زمان صدور حکم نباشد چون با گذشت زمان از صدور تا اجرای حکم، ارزش پول به علت تورم کاهش می‌یابد که این امر مغایر با منطق حقوقی و قاعده عدل و انصاف است.

فهرست منابع:

الف) منابع فارسی:

۱. ابوالحمد، عبدالحمید (۱۳۴۹)؛ تحولات حقوق خصوصی: زیر نظر ناصر کاتوزیان، مقاله‌ی مسئولیت مدنی دولت، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۲. امین، سید حسن (۱۳۶۲)؛ غصب و ضمان قهری، لندن: شرکت رویستون انگلستان.
۳. باریکلو، علیرضا (۱۳۸۵)؛ مسئولیت مدنی، تهران: انتشارات میزان.
۴. لوراسا، میشل (۱۳۷۵)؛، مسئولیت مدنی، ترجمه محمد اشتری، تهران: نشر حقوقدان.

ب) منابع عربی:

۱. ادريس، عوض احمد (۱۳۷۲)؛ ديه، ترجمه علیرضا فیض، چاپ اول، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۲. باز اللبناي، رستم، سليم (۱۹۸۶م)؛ شرح المجله، بيروت: داراحياء التراث العربی، چاپ سوم.
۳. بدر بلال، عدنان (۲۰۰۷م)؛ المسؤليه المدنيه للمحامي: دراسه مقارنه. بيروت: الحلبي الحقوقيه.
۴. بوساق، محمد المدني (۲۰۰۷م)؛ التعويض عن الضرر في فقه الاسلامي، رياض، دار كنوز اشبيليا للنشر و التوزيع.
۵. دناصوري، عزالدين، شورابي، عبد الحميد (۲۰۱۳م)؛ المسؤليه المدنيه في ضوء الفقه و القضاء، جلد اول، قاهره: شركه ناس.
۶. سعيد، مقدم (۱۹۸۵م)؛ التعويض عن الضرر المعنوي في المسؤليته المدنيه، دراسه مقارنه، بيروت، دارالحدائث للطباعه و النشر و التوزيع.

- ٢٤.....تحقيقات حقوقى تطبيقى ايران و بين الملل، سال دوازدهم، شماره چهل و سوم، بهار ١٣٩٨
٧. سنهورى، عبدالرزاق احمد(١٩٥٤ م)؛ مصادر الحق فى الفقه الاسلامى، بيروت، منشورات محمد الديه.
٨. سنهورى، عبدالرزاق(١٩٩٨ م)؛ الوجيز فى النظرية العامه لالتزام، بيروت، الحلبي الحقوق، ١٩٩٨
٩. سنهورى، عبدالرزاق (بى تا)؛ الوسيط فى شرح القانون المدنى الجديد، جلد اول، بيروت: داراحياء التراث العربى.
١٠. عرفه، عبدالوهاب(بى تا)؛ مرجع القاضى و المحامى و المتقاضى فى التعويض عن المسئوليه المدنيه، المكتب الفنى للموسوعات القانونيه.
١١. المرزوقى، محمد بن عبدالله(٢٠٠٩ م)؛ مسئوليته المرء عن الضرر الناتج من تقصيره، بيروت، الشبكة العربيه للابحاث و النشر.
١٢. مرقسى، سليمان(١٩٩٢ م)؛ الوافى فى شرح القانون المدنى، جلد اول، چاپ پنجم.

ج) منابع لاتين

١. Bucharest District ١ Law Court (٢٠٠٨), Criminal Division, decision no. ٥٣١,,, Bucharest District ١ Law Court.
٢. DIANA, GORUN. Legal aspects regarding moral damages, Recent Advances in Financial Planning and Product Development, School of Law.
٣. Former Supreme Law Court (١٩٥٣), Civil Division, decision no. ٢٩/١٣,٠١., Former Supreme Law Court.
٤. Sage, Yves-louis (١٩٩٦). French law of delict: the Role of Fault and the principles governing losses and remedies, Victoria University of Wellington, online at: <https://www.google.com/ur> ٣٠٠.
٥. Sage, Yves-louis (١٩٩٦). French law of delict: the Role of Fault and the principles governing losses and remedies, Victoria University of Wellington, online at: <https://www.google.com/ur>.

جایگاه و روش‌های جبران خسارت معنوی در حقوق مصر.....۲۵

۶. Strak, Doge , ۷۷ et Jean Lean A com be Les obligations en droit Malgachep. ۲۰۶ ets

۷. Vinney et Patrice jourdain – Traite' de droit civil – Les condition de la responsabilite L.G.D.J. Paris- ۱۹۸۸.